

“Я ГОТОВ ІТИ НА ГОЛГОФУ”: ЩОДЕННИК ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (1926 – 1928 РР.)

**Винниченко Володимир. Щоденник. 1926–1928. – К.; Едмонтон;
Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – Т. 3. – 621 с.**

Нещодавно побачив світ третій том щоденникових записів відомого українського письменника, політичного діяча, мислителя Володимира Винниченка. Це знакова подія для української науки, адже нова книжка – довгоочікуване продовження двох попередніх томів, що виходили друком в Едмонтоні та Нью-Йорку 1980 р. та 1983 р. й містили записи 1911 – 1920 й 1921–1925 рр. Тож після майже тридцятирічної перерви маємо змогу нарешті гортати нотатки митця 1926 – 1928 рр., доповнювати та розширювати своє уявлення про художню творчість письменника, його політичні й філософські погляди. А головне – поглиблювати наше бачення В. Винниченка як людини з притаманними їй емоціями, переливами почуттів, мозаїчністю думок, особливостями світогляду, аналізу ситуацій і подій... Адже, як указував сам автор, “щоденник – це помешкання людини з спальнею, кльозетом, скляночками з ліками, з усим тим, на що у людини йде три чверти життя”, у щоденниках можуть демонструвати “парадні залі, кабінети, лябораторії, але їдальні, спальні, скляночок і кухонь ми все ж таки не бачимо. А тим часом форма показування себе дає підставу сподіватися побачити іменно інтимність, іменно те, що там за парадними залами, що служить основою для дій у залях і поясненням всього темного і незрозумілого” [1, 377]. Тому спробуймо поглянути за лаштунки парадних залів Винниченкового тексту, котрі репрезентує нам кожна прочитана сторінка його щоденникових записів...

Цінність і специфіка нотаток 1926 – 1928 рр. визначається тим фактом, що вони стосуються перших років останньої еміграції письменника. В. Винниченко, перебуваючи поза межами України, робить першу ґрунтовну спробу осмислити себе, політику УНР, Україну, весь світ за допомогою системи координат і категорій, що оприявлюють особливості авторських рефлексій цього періоду. Митець сповнений “прагнення щастя й чистоти після революції”, “шукання гармонії з собою і оточенням після струсу, пертурбацій”, “стремління серед руїн моральних, фізичних і матеріальних знайти рештки колишнього, усталеного, тривкого” [3, 109]. Перед нами з’являється Винниченко “інший”, який дивиться крізь призму філософського заспокоєння, обережно аналізує реальність, комбінуючи та класифікуючи елементи з надзвичайною вправністю. Митець продовжує експерименти з “ною мораллю”, апелюючи до ідей-ідеологем “переоцінка цінностей”, “чесність з собою”, “погодження розуму та чуття”; аналізуючи стратегії соціального буття, актуалізує

концепцію буття індивідуального, яку координують категорії вітальності та ідея конкордизму. Однак робить це зовсім по-іншому – без зайвої імпульсивності, горячкості та емоційності, притаманної раннім щоденниковим записам. Саме ця “інакшість” індексує прочитання нотаток 1926 – 1928 рр., стає кодом до розуміння нового етапу творчості й життя В. Винниченка.

Осмислюючи феномен третього тому “Щоденника”, хотілося б визначити три ключові сюжети, у логіку моделювання яких уписуються такі схеми: генезис творчості цього періоду, рефлексії з приводу політичних подій і стратегій, конструювання філософської дискурсивної практики.

У розгортанні першого сюжету доцільно з’ясувати задуми митця цього періоду, дослідити спектр фактів, явищ і подій, пов’язаних із творчою лінією письменника. Особливу увагу слід звернути на історію видання “Соняшної машини” й написання праці “Книга про щастя”, основні думки якої корелюють із засадами конкордизму. Третій

том “Щоденника” репрезентативний появою нових авторських ідей, сюжетів, концепцій, що проєктуються знову ж таки на художню творчість митця й виявляються на рівні філософем. Тому ми ніби “заходимо” до творчої лабораторії В. Винниченка, відчитуючи нові експерименти та проєкти...

Один із мікросюжетів детермінований вектором ідентифікації творчих пошуків цього періоду, що стосуються таких творів: “Загублений рай”, “Хмельниччина”, оповідання “Злочинство”, нереалізованих роману “Лік” та комедії “Цехмайстри над соломою”. 1926 року письменник починає працювати над романом “Загублений рай”, який згодом перейменовано на “Поклади золота”: “Обдумування “Загубленого раю”. Не хапатися з писанням. Коли писатиму по 5 сторінок у день, я напишу цю річ за 2-3 місяці... Отож я можу вільно ще 2 тижні покласти на виношування і конструювання в собі всередині всієї концепції” [3, 117]. Подальші нотатки справді фіксують обдумування, відрефлексування ідей, інваріантів їх органічного “вписування” в сюжет твору. Цього ж року Винниченко знову повертається до задуму “створити Хмельниччину” [3, 107]. Цей роман не був завершений, хоча, як свідчать щоденникові записи, Винниченко працював над темою протягом 1926–1928 рр. і навіть хотів улаштувати поїздку в Україну для детальнішого вивчення історичних матеріалів доби Хмельниччини.

Драматична історія опублікування відомого роману “Сонячна машина” репрезентує наступний полюс мистецького життя цього періоду. Названий твір подолав безліч перешкод, поки потрапив до рук читача. У щоденникових записах 1926 р. письменник неодноразово фіксує, що історія видання роману була складною, довгою та суперечливою. Автор болісно реагував на рецепції сучасників, іноді в митця виникало таке враження, “ніби якась недобра (чи добра?) містична сила всякими способами перешкоджає виданню “Сонячної машини” на будь-якій мові, навіть на українській”: “... Три роки вже як роблю всякі заходи і нічого не можу вдіяти. То те, то се стає на перешкоді, – то політичний момент, то національний, то соціальний, то

особистий, то психологічний” [3, 169]. Зокрема, Винниченко має на увазі такі факти: Українське державне видавництво “боїться” реакції Москви, тому повертає рукопис роману (книгу, “краще якої ніколи в житті не читало!”); не виходить залагодити справу з написанням передмови до французького перекладу Г. Брандесом, а потім і Р. Ролланом (хоча “річ сподобалась!”); соціалістичні видавництва не можуть узятися до роботи, “бо бідні”. Урешті-решт, після довгих поневірянь та узгоджень із Харковом і Москвою до друку готується тритомний роман “Соняшна машина”.

Наступний координаційний центр творчої “Голгофи” письменника цього періоду – роздуми над “Книгою про щастя” (згодом перейменована на “Щастя (листи до юнака)”). Свідомість митця сфокусована на будуванні життя, вірі в “можливість творити своє і людське щастя” [3, 460]. Зі сторінок “Щоденника” (1926 – 1928) дізнаємося, що він студіює праці давньогрецьких учених [3, 532], західних і східних філософів – А. Пуанкаре [3, 551], А. Шопенгауера [3, 391], Ж. Пайо [3, 365], Будди [3, 540]. Про задум створити ґрунтовну працю, присвячену проблемі щастя, сигналізують перші дефініції цього поняття, котрі стають справжнім кодом для пошуку рецепту щастя: “закон усього живого – прагнення щастя і добробуту” [3, 109], “головна, сутня підвалина особистого щастя – відсутність злого, темного всередині себе” [3, 241], “щастя – рівнобіжна рівновага сил”, “дієва гармонія сил” [3, 560]. Отже, щоденникові записи кристалізують основні формули, постулати, ідеї філософсько-етичного трактату “Щастя (листи до юнака)”, що згодом послужили матеріалом для великої праці “Конкордизм”.

У схему другого ключового сюжету вписуються штрихи з еміграційного політичного життя письменника, інтерпретація ним світових політичних тенденцій та подій того часу, ситуації в СРСР, адже, за словами митця, “інстинкт громадськості – велика і страшна сила” [3, 171]. Про це слушно говорить М. Жулинський, констатуючи, що в діаріюші періоду 1926–1928 рр. “занотовано багато свідчень його [Винниченкової] “прикутості” до політичних подій як в СРСР, так і в Європі” [3, 14]. Звісна річ,

щоденникові записи сповнені роздумів і балансування між літературою і політикою, намаганнями зробити вибір на користь тієї чи тієї сфери, однак усе ж таки в системі життя митця ці дві координати майже постійно маркують два основні вектори його діяльності. Індикаторами політичної активності письменника цього періоду були підтримка зв'язків з українською політичною еміграцією, ознайомлення з радянською пресою ("Последние новости", "Дни", "Коммунист" та ін.), спілкування з дипломатичними представниками в Парижі (О. Полоцьким, І. Куликом та ін.), листування з українськими письменниками й керівництвом харківського видавництва "Рух" стосовно виходу творів митця та висилки гонорарів. Окрім того, автор у діаріуші неодноразово апелює до проблеми складних взаємин між угрупованнями української політичної еміграції, що породжує деструктивні явища – брак консолідації поглядів на соціальне й національне визволення народу та розпорошення сил. У цьому контексті слід згадати про досить складні взаємини В. Винниченка з Микитою Шаповалом, головою Закордонного комітету УПСР. Природу політичних розкльовань двох діячів глибше розкривають сторінки третього тому "Щоденника".

До сказаного доплюсуємо роздуми письменника про політику ВКП(б) та її еманацию в Харкові – КП(б)У. Нотатки 1926 – 1928 рр. конденсують та увиразнюють позицію Винниченка-політика, який констатує суперечності між теоретичними постулатами марксизму і більшовицькою практикою. Автор глибоко усвідомлює, що проект "усебічного визволення" не можливо реалізувати, адже реальною практикою більшовизму він запрограмований на переростання в тоталітарні схеми життя. Як приклад, у цей мікросюжет митець уписує роздуми про національне питання: "один з прикладів дизгармонійності, нечесності з собою руських комуністів – у національному питанні. Рівність українського пролетаріату теоретично проклямована... Тільки не роблять того, що проклямовано в теорії" [3, 548]. Однак усе-таки залишається тверде прагнення автора "розчистити" місце для програмування альтернативних концепцій

соціального й національного буття, бажання різними способами – політично, літературно – художніми творами, філософськими та публіцистичними працями – рухатися "до цілковитого відродження нашої нації".

Третя сюжетна лінія стосується оприявлення філософічності мислення у структурі щоденникового матеріалу. Г. Сиваченко стверджує, що в цих нотатках відбито "талант аналітика, синтетика, філософа" [4, 80], а Г. Костюк "простежив" за щоденниковими записами, як "народжувалась у свідомості Винниченка філософська теорія нового суспільного ладу в світі" [1, 23]. Акцентування на філософічності як одній з особливостей авторського мовомислення не випадкове, адже зі сторінок "Щоденника" ніби "проростають" цілі філософські побудови автора. Довгоочікуваний третій том нотаток репрезентативний щодо філософської проблематики. Можна виокремити такі ідеї-домінанти, що лягли в основу Винниченкових філософських поглядів: ідея заперечення християнської догматики, бо релігія – це лише "первісна ломака", з неї "давно вийшли інші способи орієнтації серед явищ життя, людство познаходило інші джерела та інші засоби і годування, і права, і моралі" [3, 559]; теорія релятивності, відносності всіх істин і цінностей ("все відносно на світі, і всьому мірило в нас самих" [3, 326]); поглиблення ідеї "чесності з собою" та переоцінка цінностей ("коли бути послідовним та логічним до кінця, *чесним з собою* <...>, то треба відкинути багато-багато з тих тез, норм і законів моралі, що досі здавалися цілком беззаперечними, само собою зрозумілими..." [3, 518]), а звідси – потреба творення "нової моралі" ("коли творити *нову мораль*, то, як і при всякій будівлі, треба викинути геть зовсім деякі підпорки, що раніш підтримували стіни громадянства" [3, 554-555]); постулювання ідеї "світового громадянства" ("мостимо собі притулок у французькому штаті нашої теперішньої батьківщини – Землі" [3, 380]); оприявлення ідеї конкордизму (щастя як "рівновага" та "гармонія сил" [3, 560]). Ми бачимо, що В. Винниченко, шукаючи взаємозв'язки між гетерогенними елементами-ідеологемами, проектує

складну філософську конструкцію, яка одночасно твориться, коректується, модифікується, утрачає чи набуває ознак герметичності, “виростає” на очах читача його записів 1926 – 1928 рр. Автор програмує стратегії, дефініює поняття, шукає ієрархії, вибудовує категоріальні сітки (сила-сміх-здоров'я-хвороба-воля-щастя; егоїзм-альтруїзм; природа-релігія), апробуючи це на рівні концептуальному. Виникає таке враження, що читач і сам стає співавтором великого, “живого”, складного експериментального процесу...

В. Винниченко намітив собі “путь на Голгофу”, і цей життєвий, творчий та політичний шлях був справді нелегким і

суперечливим. Кожний том щоденникових нотаток письменника репрезентує новий та принципово інший етап його життя і творчості, допомагає ідентифікувати всі метаморфози, що стосуються сфер діяльності митця. Нині за допомогою “Щоденника” 1926 – 1928 рр. маємо змогу ще раз “відкрити”, розкодувати механізми “інакшості” письменника, що вписуються в ключові сюжети генезису його художніх і політичних візій, філософських концепцій. Тому ми бажаємо, щоб кожному читачеві розшифрувався метасмисл формули “інакшості” В. Винниченка, котрий знову і знову “готов іти на Голгофу” в пошуках “гармонії з собою і оточенням”...

ЛІТЕРАТУРА

1. *Винниченко В.* Щоденник. 1911-1920. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – Т. 1. – 483 с.
2. *Винниченко В.* Щоденник. 1921-1925. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1983. – Т. 2. – 377 с.
3. *Винниченко В.* Щоденник. 1926-1928. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – Т. 3. – 621 с.
4. *Сиваченко Г.* Винниченкові щоденники (1926 – 1951) – чесність із світом і самим собою // *Слово і Час.* – 2000. – № 7. – С. 80-81.

Отримано 3 березня 2011 р.

Ольга Матевська
м. Київ

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Ксенія Сізова

**Людина у дзеркалі
літератури:**
трансформація принципів портретування
в українській прозі XIX – початку XX ст.

**Наші
презентації**

**Сізова Ксенія. Людина у дзеркалі літератури:
трансформація принципів портретування в
українській прозі XIX – початку XX ст. – К.:
Наша культура і наука, 2010. – 356 с.**

Монографія Ксенії Сізової написана на матеріалі української художньої прози XIX – початку XX ст. Вона стала серйозним дослідженням сутнісних принципів зображення людини в діяхронічному аспекті. Авторка прагне встановити риси й принципові засади портретування у прозовій літературі, виявити закономірності їх трансформування, розглянути текстову категорію портрета як процесуальне явище, що корелює з традиціями літературного напрямку й художньою естетично-світоглядною системою митця. Адже в зображенні героя унаочнюються як естетичні орієнтири доби, так і своєрідність творчого почерку письменника.

Актуальності й визначальності цій праці надає те, що портрет героя постає в новій інтерпретації, вирізняючи національні здобутки на тлі розвитку світового літературного процесу.